

Експертска излагања о значају и месту верске наставе у Србији

У оквиру Међународног експертског панела Двадесет година Верске наставе у Републици Србији који се одржава 4. новембра 2021. године на Православном богословском факултету Универзитета у Београду, пленарно излагања на тему Верска настава у светлу европских искустава одржали су истакнути експерти за питања односа Цркве, државе и друштва: проф. др Герхард Роберс, проф. др Силвио Ферари и проф. др Атанасиос Стојанидис; док су излагања на тему Верска настава у светлу српских искустава одржали Епископ бачки др Иринеј, проф. др Сима Аврамовић и проф. др Војислав Миловановић.

Др Герхард Роберс, дугогодишњи професор јавног права на Универзитету у Триру, у оквиру кога је био директор Института за европско уставно право и Института за правну (законодавну) политику, истакао је да се конфесионална веронаука предаје у јавним школама већине европских земаља:

-То је, на пример, случај у Шпанији, Португалу, Немачкој, Италији, Аустрији, Србији, Мађарској, Пољској, у Алзасу и Лорени у Француској, као и у школама Европске уније (*scholae Europae*). Ради се о утврђеном међународном стандарду. Држава мора да се постара да се у државним школама младом нараштају предаје пун обим знања, како би његови припадници могли развити сопствену личност. Штавише, када су деца дужна да похађају школу дуже време, држава мора да се постара да могу да живе у складу са својом вероисповедањем. То се постиже конфесионалном верском наставом која

подучава о истини према веровању верске заједнице. Секуларна држава нема надлежност да одлучује или подучава о верској истини. Стога, конфесионално верско образовање у државним школама не представља уступање надлежности државе верским заједницама, већ област сарадње у којој сваки од партнера задржава своје специфичне надлежности. Реч је о раздвајању у смислу задатака и сфера, а не геометријских области. Различите институције се старају о истим људима, али из различитих углова, са различитим задацима и различитим интересима.

-Садржај конфесионалне веронауке и лично владање вероучитеља у складу са верским правилима спадају у надлежност верских заједница. Обично се наставни планови и програми конфесионалне верске наставе развијају у блиској сарадњи конкретне верске заједнице и државе. Обавезе лојалности које захтевају одговарајуће лично владање према учењу конкретне верске заједнице су општа одлика у државама које имају конфесионално верско образовање у школама и када су вероучитељи запослени или плаћени од стране државе. Као примери, међу многим другима, могу послужити: област Алзас-Мозел у Француској, Шпанија, Аустрија, Енглеска и Немачка. То је, такође, случај у другим деловима света попут Аустралије и Новог Зеланда. Поштовање обавеза лојалности, успостављених од стране верске заједнице, представља професионални услов за наставнике конфесионалне веронауке. Наставнике конфесионалне веронауке у државним школама обично запошљава држава. У том случају им је неопходан *missio canonica* (сертификат о подобности) од стране конкретне верске заједнице. Овај сертификат подразумева да је наставник компетентан да подучава о тој вери и да је његово лично владање у складу са правилима те верске заједнице. Верска заједница има овлашћење да надзире наставу која се спроводи, у области верског садржаја наставе и личног владања наставника. У случају озбиљних проблема, верска заједница има право да укине *missio canonica*. Држава надзире наставу у погледу световних садржаја наставе и владања наставника у световном погледу. Наставници су у већини случајеви запослени на неодређено време. Уколико верска заједница укине *missio canonica*, наставник мора или бити запослен у другој сличној служби, као што је предавање другог предмета, или његов или њен радни однос престаје, истакао је проф. др Роберс чије су првенствене области истраживања право и религија, уставно право и међународно јавно право.

Важно је истаћи да је проф. Роберс обављао дужност председника Европског конзорцијума за истраживање цркве и државе, чији је данас члан. Такође проф. Роберс је био члан Саветодавног одбора за слободу и религију при

Канцеларији за демократске институције и људска права Организације за безбедност и сарадњу у Европи (ОЕБС – OSCE). Обављао је високе дужности судије Уставног суда немачке федералне државе Рајнланд-Пфалц, као и министра правде и заштите потрошача те државе. Члан је Упрвног одбора Међународног конзорцијума за студије права и религије (ICLARS), као и уредник-оснивач и главни уредник Оксфордског стручног часописа за право и религију (Oxford Journal of Law and Religion). Професор Роберс је саветовао више националних влада и међународних организација. Одмах после обнављања демократије у Србији 2000. године, током 2001. и 2002. године проф. Роберс је активно подржао владе Србије и СР Југославије у погледу израде нацрта закона о верској слободи, који је израђен заједнички под окриљем надлежних министарстава те две владе. Влада Србије је добила велику помоћ од проф. Роберса у погледу повратка верске наставе у јавне школе, такође током 2001. и 2002. године. Нацрт закона о верској слободи је постао Закон о црквама и верским заједницама, који је финализован 2006. године такође уз помоћ проф. Роберса. Такође је, 2011. године, узео учешће у поступку пред Уставним судом Србије који је вођен поводом, на крају неуспешних, оспоравања уставности Закона о црквама и верским заједницама.

Проф. емеритус Силвио Ферари, дугогодишњи професор црквеног права на Универзитету у Милану и професор црквено-државних односа на Универзитету Лувен у Белгији, нагласио је да се у великој већини земаља Европске уније верско образовање заснива на сарадњи држава и верских организација:

-Државе пружају финансијску и организациону подршку верској настави, коју пак спроводе Цркве и верске заједнице. Овај систем одражава европску традицију раздвајања и међусобне независности држава и верских организација. Сарадња се односи на различите области, а посебно на одређивање наставног плана и програма, усвајање уџбеника, као и избор, именовање и разрешење наставника. Свака држава има своја правила, али се све одликују судеоништвом црквених и државних власти у настојању да обезбеде науку која ће користити како грађанском тако и верском друштву. Промена европског верског пејзажа, који је сада много разноврснији него пре неколико деценија, поставља нове изазове постојећем систему верског образовања. Најважнији од њих се тиче верских мањина: постоје земље у којима се у јавним школама може предавати само о већинској религији, и друге у којима је само неколицини мањина дозвољено да подучавају о својој вери, често са ограничењима заснованим на броју њихових припадника, или

пак на броју година њиховог присуства у тој земљи. У либералној и секуларној држави, верска настава налази своје оправдање у праву ученика (или њихових родитеља) да добију тачне информације и развију одговарајуће знање о својој верској традицији. Ово право не може бити ограничено само на вернике одређених религија, поручио је проф. др Ферари, један од водећих европских експерата за питања односа права и религије, упоредно право религија и политику Ватикана на Блиском истоку.

Проф. Ферари је био члан Саветодавног одбора за слободу вере и уверења Канцеларије за демократске институције и људска права Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС – OSCE). Један је од оснивача Европског конзорцијума за истраживање цркве и религије. Доживотни је почасни председник Међународног конзорцијума за право и студије религије, члан је Међународне академије за упоредно право, члан је Одбора експерата Међународне асоцијације за верску слободу (Silver Spring, Maryland), један је од главних уредника Оксфордског часописа за право и религију и члан је Уредничког одбора часописа за црквено право који издаје Cambridge University Press. Професор Ферари је саветовао комисије задужене за израду нацрта закона о верској слободи, што је био заједнички подухват влада Србије и СР Југославије током 2001. и 2002. године, као и Закона о црквама и верским заједницама Србије из 2006. године. Као координатор истраживања заштите светих места на Медитерану и међукултурног дијалога учествовао је у пројекту који су спровели Европска комисија и Суверени војни болнички ред Светог Јована од Јерусалима, Родоса и Малте. У оквиру пројекта група познатих професора је израдила студију положаја у којима се налазе јединствена и незаменљива света места универзалног културног значаја – Света Гора, Ватикан, Јерусалим, света места на Кипру. Захваљујући професору Ферарију, српски манастири на Косову и Метохији су били обухваћени пројектом.

Проф. Атанасиос Стојанидис, ванредни професор на Теолошком факултету Аристотеловог Универзитета у Солуну, на предметима школска педагогија и методологија верске наставе, изнео је неколико примедби о политичкој димензији верског образовања у модерним школама. Преневши срдчане поздраве проф. Николаоса Мајорса, шефа Теолошког одељења (декана Теолошког факултета) Аристотеловог универзитета у Солуну, проф. Стојанидис је говорио о значају верске наставе у оквиру система јавног образовања и посебно у односу на улогу школе у савременом демократском друштву:

-Вера је била и и даље представља веома важан чинилац који доприноси дубљем разумевању одређених фундаменталних димензија друштвеног живота. Веза религије са моралним формирањем младих људи је неспорна. Вратимо се на школску образовну мисију: уколико систем јавних школа мора да преузме припремну функцију, како би оспособио ученике за активно учешће у јавној сфери, онда би исто начело требало да буде примењено на верску наставу у јавним школама. Већ смо поменули да је вера важан чинилац препознавања и формирања значења живота и незаменљив структурни елемент културе и историје. Такође, религија је фундаментално људско стање, које открива и политику димензију људског постојања. Све док верска настава озбиљно узима у обзир ову политичку перспективу и преображава је у садржаје учења и образовне циљеве, очигледно да она као школски предмет представља значајн допринос развоју образовања грађана у демократском друштву. У том смислу, верска настава је значајна не само за Цркве и верске заједнице и њихове вернике; она је нешто веома драгоцено из педагошке перспективе, значајна је за државу и за будућност плодотворног демократског друштва.

Професор Стојанидис је докторирао два пута, на Факултету за протестантску теологију Универзитета у Бону, као и на Теолошком факултету Аристотеловог универзитета у Солуну. Као неоспорни стручњак у области верске настава био је члан групе аутора курикулума верске наставе за средње школе у Грчкој, члан одбора при Институту за образовну политику у Грчкој задуженог за усаглашавање програма и уџбеника верске наставе са одлукама државног савета, као и надзорник у процесу израде програма, образовног водича и материјала за обуку наставника верске наставе у основним школама у Грчкој. Председник је верско-образовног одбора основаног у Аустрији за израду уџбеника за православну верску наставу у аустријским школама.

Уследило је обраћање Његовог Преосвештенства Епископа бачког др Иринеја које преносимо у целини:

Ваша Светости, Преосвећена браћо архијереји, Преузвишени господине надбискупе и остали присутни бискупи, часни оци свештеници, господо имами, уважени господине рабине, поштована господо професори и стручњаци из различитих научних дисциплина,

Рекао бих на почетку да ми старији морамо признати и јавно посведочити да је пре неке три-четири деценије било тешко замислити један овакав скуп: на Богословском факултету Српске Православне Цркве и београдског

Универзитета, уз Патријарха српског су се сабрали представници свих традиционалних Цркава и верских заједница у Србији, представници наше државе у лицу првог потпредседника Владе Републике Србије, који је уједно и министар просвете, науке и технолошког развоја, заједно са директором Управе за Цркве и верске заједнице, и познати и признати европски експерти за питања односа Цркве, државе и друштва у ужем и ширем смислу, да би сви заједно пронашли и предложили одговарајућа решења којима би се унапредила верска настава у Србији и били елиминисани елементи дискриминације који, нажалост, још увек реално постоје, нарочито по питању статуса вероучитеља у поређењу са статусом и положајем других наставника, као и запослених у Србији уопште.

Благодаримо Богу што је, на основу сарадње и међусобног поверења традиционалних Цркава и верских заједница и опредељености кључних људи у држави, коју је у овом послу оличавао овде присутни уважени професор др Војислав Миловановић, Влада Републике Србије у лето 2001. године, донела Уредбу о организовању и остваривању верске наставе и алтернативног предмета у основној и средњој школи, да би верска настава потом била укључена у Закон о основној школи и у Закон о средњој школи, а у школама се појавила септембра школске 2001/2002. године. Од тада до данас верска настава је прошла кроз различите фазе. У нашој земљи, која је тих година настојала да се ослободи марксистичког једноумља у облику титоизма, још је било жестоких отпора поновном увођењу верске наставе у јавне школе. Отпора је било чак и у најближем окружењу тадашњег премијера, покојног др Зорана Ћинђића. Противљење ставу наше државе да верујући људи имају право на верско образовање у школама, ни најмање не доводећи у питање права оних који то не желе, постоји у одређеној мери и до дана данашњега, гдекад чак и у неким круговима ресорног министарства. Верска настава је, штавише, морала да буде брањена и на Уставном суду Србије. Хвала Богу, одбрањена је. То нам могу посведочити и наши драги гости, господа професори Робертс и Аврамовић, као правници и експерти који су итекако заслужни за ту одбрану веронауке у школама. Мој је лични утисак да су проблеми који су и даље присутни, а које је Његова Светост Патријарх већ у свом уводном излагању назначио, исто тако последица идеолошки мотивисаних притисака који постоје и у институцијама и ван њих. С обзиром на то да је г. Ружић, актуелни министар просвете, показао не само добру вољу према Српској Православној Цркви и осталим Црквама и верским заједницама у земљи него и разумевање положаја и места верујућих људи у друштву, а уз то и верског образовања у целини, па, самим тим, и верске наставе у основним и средњим школама као изузетно важног саставног дела

и верског и општег образовања. Оно, уз друге садржаје, сачињава и мисију Цркве и сваке верске заједнице. Ми смо, не сумњајући у повољан исход, с помоћу Божјом кренули у решавање преосталих проблема.

С обзиром на то да сам у дужем периоду председник Владине Комисије за верску наставу сматрам својом дужношћу да, у општим цртама, укажем на решења која ми, представници Цркава и верских заједница у тој Комисији, видимо као целисходна, а у исто време демократична и усклађена са законом или их је могуће предвидети у изменама закона, уз поштовање начелâ уставности и демократских начела уопште. Посреди су, по моме мњењу, следећа три питања: радно-правни статус вероучитеља, статус предмета и вршење надзора над радом предавача.

1. Пријем наставника веронауке, и то у стални радни однос на неодређено време, треба да врши директор школе на основу именовања од стране надлежног органа традиционалне Цркве или верске заједнице и постављења од стране надлежног министра. За катихету се именује и поставља лице које је на националној листи вероучитеља, коју, као и до сада, утврђује министар на предлог традиционалних Цркава и верских заједница. Кандидат притом треба да испуњава и све друге услове за рад у школи, да има неопходну стручну спрему, као и све друго што је предвиђено законом. Наставнику престаје радни однос уколико надлежни орган традиционалне Цркве или верске заједнице повуче своју сагласност и препоруку за његово запослење. Директор установе може, наравно, према могућностима и потребама радног процеса у установи и с обзиром на стручну спрему односног лица, да истом понуди друго одговарајуће радно место.

2. Поновићу став Његове Светости да је неприхватљиво да верска настава буде само изборни наставни програм. Неопходно је вратити јој статус редовног, обавезног школског предмета, а исти статус треба да има и алтернативни предмет, код нас назван грађанско васпитање. (Узгред буди речено, тај назив не сматрам адекватним стога што су ученици веронауке такође грађани, грађани као и сви други, и стога што и веронаука васпитава бар онолико колико и остали предмети, ако не и више.) Исто тако, наставу из ових предмета нужно је организовати на нивоу одељења, а не на нивоу групâ, без обзира на број ученика пријављених за верску наставу из било које од традиционалних Цркава и верских заједница, односно без обзира на број ученика који ће похађати часове грађанског васпитања. У том случају, како је и било раније, часови из тих предмета одржавају се истовремено. Овакво решење било је изричито формулисано у поменутој Уредби о организовању и

остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи („Службени гласник Републике Србије“, бр. 46/2001): „Верска настава се организује и изводи за традиционалне Цркве и верске заједнице у Републици, без обзира на број верника у одређеној средини“. Правило је поштовано одређени број година после тога, али је потом у пракси укинута једностраном одлуком министарства просвете, без консултације са Црквама и верским заједницама и без уважавања цитиране Уредбе Владе Србије. Применом прописâ Уредбе обезбедила би се сталност часова верске наставе и алтернативног предмета у распореду и биле би отклоњене тешкоће и фактичка дискриминација с којима се наставници тих предмета суочавају због немогућности да се поуздају у сталност распореда часова које држе. Организовањем наставе на нивоу одељења омогућује се континуитет рада и међусобно познавање учесника у наставном процесу, што у досадашњем систему међуодељењских група није био случај јер су групе бивале расформиране и поново формиране сваке године, због прилагођавања у оквиру распореда часова.

Даље, избор између верске наставе и наставе алтернативног предмета (грађанског васпитања) треба да се врши на почетку првог и на почетку петог разреда основног образовања, као и на почетку првог разреда средњег образовања. Законом ваља предвидети да се родитељи, односно старатељи ученика основне школе и ученици средње школе опредељују између верске наставе и наставе алтернативног предмета после прве или друге недеље наставе у школи, током којих се организује представљање наставника оба предмета, уместо да се опредељују приликом уписа одговарајућег разреда основног, односно првог разреда средњег образовања. Остваривање васпитно-образовних циљева верске наставе могуће је само уколико се обезбеди континуитет наставе у оквиру једног или више циклуса од првог до четвртог разреда и од петог до осмог разреда основног образовања, односно у оквиру циклуса средњешколског образовања.

Цркве и верске заједнице имају право да врше самостални надзор над остваривањем верске наставе у духу аутентичности учења Цркве или верске заједнице и на основу моралног профила самог вероучитеља. Директори школа имају дужност да омогуће вршење тог надзора. Лице које испуњава законске услове за вршење надзора именује Министар на основу препоруке, односно именовања од стране Цркве или верске заједнице. Хвала вам на пажњи и стрпљењу!

Проф. емеритус др Сима Аврамовић истакао је одређене јединствене особине

српског законодавства које се односи на верску наставу:

-Поред елемената који су више или мање заједнички за верску наставу у многим државама, постоје одређени елементи српског законодавства о верској настави су прилично јединствени. Прво, основ за одређење традиционалних цркава и верских заједница, са којима држава сарађује у погледу остваривања верске наставе, су управо оне којима је верска настава одузета након Другог светског рата; на тај начин, критеријум одређења круга цркава и верских заједница је јасно одређен, објективан и има јасно правно-политичко упориште. Друго, хармонизација ставова и пуни конзенсус свих традиционалних цркава и верских заједница су неопходни за доношење одлука о плановима и програмима и уџбеницима верске наставе; усаглашавање је предвиђено и за утврђивање националне листе вероучитеља; мешовити састав Комисије за верску наставу, који поред представника цркава и верских заједница обухвата и представнике надлежних државних органа, представља важно средство демократског управљања, које се истиче на упоредном плану. Треће, тзв. „грађанско васпитање“ није тако честа алтернатива верској настави у другим државана; уобичајене опције су етика или морално васпитање. Оправдање је представљала транзиција из комунистичког уређења у демократско. Даље, пажљиви кораци су учињени ка увођењу не-конфесионалних садржаја, у последњим часовима верске наставе у средњој школи. И на крају, ангажовање вероучитеља на одређено време, на годину дана, служило је да подигне ниво одговорности вероучитеља не само према ваљаној настави сопственог верског учења и ваљаном личном примеру, већи према одговарајућем, мултиконферсионалном и толерантном, правичном и уравнотеженом приступу свим вероисповестима.

Проф. др Војислав Миловановић, министар вера у Влади на чијем челу је био др Зоран Ђинђић, односно Зоран Живковић, у периоду 2001-2004. године; за време чијег мандата је верска настава враћена у образовни систем Републике Србије, подсетио је присутне да је циљ борбе за повратак веронауке у школе представљао повратак у институцију из које је избачена насиљем силе која није признавала никога и ништа друго до себе саму:

-Зашто повратак веронауке? Зато што раздвајати појмове вере и знања као међусобно искључиве је противно природи човека! Дакле, веронаука је у школама већ готово две деценије. О успешности њене наставе треба и може да се говори, а искуства су – несумњиво – различита. Да ли су се остварила предвиђања и тврдње на којима су се темељили ставови о непотребности и

штетности повратка веронауке у школски систем? Нису! Ако покушамо да се присетимо шта су биле главне замерке, страховања, разлози за противљење, доћи ћемо до следећих тврдњи: о угроженим грађанским слободама, о институционализацији разлика које раздвајају, о неприпремљености, о национализму и о инкомпатибилности вере и науке! Угроженост грађанских слобода није била образлагана природом и дефиницијом грађанских слобода, већ ставом да се грађанска слобода као појам одређује интересом уског круга оптерећених идеологијом и с њом повезаним интересима. Једноставније речено, грађанске слободе су оно што се, у било ком моменту и из било ког разлога, таквим означи, истакао је проф. Миловановић и нагласио:

-Забринутост да ће враћање веронауке у школски систем довести до (нових) подела међу децом и грађанима показала се као неоснована. После пола века потпуне запостављености права верника и верских заједница и цркава, доживели смо да се Југославија распадне управо по етничком, културном и по религијском основу. Протеривање верске наставе, значи, не само да у то време није довело до зближавања, већ је продубило поделе, тако драге браниоцима слободе неверовања. Продубило их је до апсурда, до мржње, до братоубилаштва! Неприпремљеност за враћање веронауке у школски и образовни систем представљала је валидан повод за забринутост! Ако је ово тачно, онда нам само преостаје да констатујемо како је вероватно полазна неприпремљеност у међувремену превладана.

-Однос вере и науке, међутим, заиста јесте озбиљна тема. Не толико међу онима који се и у једној и у другој области крећу слободно и суверено, већ међу онима, не малобројнима, који у једној или другој, могу боравити само уз искључење друге опције. Тврдња о непомирљивости и супротстављености религије и науке јесте, ипак, само слика личне ограничености! Шта је преостало? Чињеница је да је веронаука враћена у просветни систем Србије! Што је својеврсни доказ да чуда постоје. Чињеница је да се више нико (јавно) не конфрнтира о томе да ли је веронаука потребна или не! То није мало. Чињеница је да се настава веронауке у нашим школама обавља на начин који је, мање-више, редован и прихватљив. Искуство вероучитеља тек треба анализирати, јер појединачни случајеви указују на велике разлике у креативности, педагошким способностима, способности да се врши упрошћавање појмова без нарушавања дефиниције, у потребама да се уџбеници константно унапређују и садржајно и морфолошки... Али, то је особина редовног стања, закључио је проф. др Војислав Миловановић.

Рад панела се наставља у поподневним часовима. По завршетку округлог

стола учесници скупа ће донети Заједничку декларацију о значају и месту
европског наслеђа у Србији.

